

УДК 378:45/78;23/78

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/49-1-30>

Михайло ДЕМ'ЯНЧУК,
 orcid.org/0000-0001-8729-5144
 доктор педагогічних наук,
 професор кафедри медико-профілактичних дисциплін та лабораторної діагностики
 Комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія»
 Рівненської обласної ради
 (Рівне, Україна) dmr-rv@ukr.net

КОМУНІКАТИВНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В МЕДИЧНІЙ АКАДЕМІЇ – ВИКЛИК ЧАСУ

У загальному контексті сучасної української дійсності реабілітаційна медицина посідає особливе місце. Її специфіка проявляється в небувалій соціальній затребуваності, у націленості на розвиток та впровадження нових технологій, на підвищення рівня підготовки медичних кадрів та на забезпечення їх професійної мобільності. Підкреслено, що домінуючий, у вітчизняній освіті, компетентний підхід дозволяє забезпечити своєчасну та вмілу координацію професійних дій, сприяє оволодінню глибокими фундаментальними та вузькоспеціальними знаннями, підвищенню рівня загальнокультурної та комунікативної підготовки майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації, заснованої на взаємодії комунікативних, етичних та деонтологічних норм поведінки. Простежено, що у зв'язку зі зростанням комерціалізації медицини посилюється тенденція до бездоганності та регламентованості комунікативної складової професійного рівня фізичних реабілітологів. У реаліях сучасної охорони здоров'я очевидна значущість комунікативних здібностей бакалавра фізичної реабілітації та залежність результату лікування від рівня їх комунікативної компетентності. Резюмовано, що робочі програми з дисциплін «Долікарська медична допомога», «Клінічний реабілітаційний менеджмент при дисфункціях внутрішніх органів» передбачають розвиток комунікативних компетентностей студентів медичної академії, звертаючись до медичного дискурсу. Виокремлено низку специфічних ознак медичного дискурсу (особлива мета спілкування – надання медичної допомоги; обставини спілкування – ситуації лікарського обслуговування пацієнтів; наявність специфічних інституціональних символів – медична форма одягу, типові для медичних установ обладнані приміщення (операційна, лабораторія, кабінет лікаря, палата та ін.), інструменти, медична документація, спеціальні бланки). З'ясовано, що комунікативні навички бакалаврів фізичної реабілітації передбачають знання норм сучасної української літературної мови, вільне володіння грамотною та правильною мовою. Кристалізовано доцільність створення навчальних комп'ютерних програм задля комунікативної підготовки студентів медичної академії, в процесі роботи з якими майбутні бакалаври фізичної реабілітації матимуть змогу відпрацьовувати діалогічність мовної поведінки з віртуальним пацієнтом, вибирати тактики спілкування залежно від типу пацієнта та його соціопсихологічних даних, проектувати способи реалізації тактик з урахуванням комунікативних умов та особливостей фізичного стану пацієнта.

Ключові слова: студенти, бакалаври фізичної реабілітації, медична академія, медична освіта, професійна підготовка, комунікативна компетентність, симуляційні технології.

Mykhailo DEMIANCHUK,
 orcid.org/0000-0001-8729-5144
 Doctor of Pedagogical Sciences,
 Professor at the Department of Medical Prevention Disciplines
 and Laboratory Diagnostics
 Municipal Institution of Higher Education «Rivne Medical Academy»
 of the Rivne Regional Council
 (Rivne, Ukraine) dmr-rv@ukr.net

COMMUNICATIVE TRAINING OF FUTURE BACHELORS OF PHYSICAL REHABILITATION IN MEDICAL ACADEMY – THE CHALLENGE OF TIME

Rehabilitation medicine takes a special place in general context of modern Ukrainian reality. Its specifics is manifested in the unprecedented social demand, in the focus on developing and introducing new technologies, on increasing the level of training of medical staff and ensuring their professional mobility. It has been emphasized that a dominant in domestic education competence approach allows providing timely and skillful coordination of professional actions, promotes mastering of deep fundamental and narrowly specialized knowledge, increasing the level of general cultural and communicative training of future bachelors of physical rehabilitation, based on interconnection of communicative,

ethical and deontological norms of behavior. It has been observed that due to the growing commercialization of medicine, the tendency to perfection and regulation of the communicative component of professional level of physical rehabilitation specialists is intensifying. In modern health care realities, there is an obvious importance of communicative skills of bachelors of physical rehabilitation and dependence of the result of treatment on the level of their communicative competence. It has been summarized that syllabuses on the subjects «Pre-medical care», «Clinical rehabilitation management for internal organ dysfunctions» provide for the development of communicative competences of medical academy students, appealing for medical discourse. A number of specific features of medical discourse (special purpose of communication – providing medical care; circumstances of communication – situations of medical care for patients; availability of specific institutional symbols – medical uniform, equipped premises typical for medical institutions (operating- room, laboratory, doctor's office, ward, etc.), instruments, medical documents, special forms) have been highlighted. It has been studied out that communicative skills of bachelors of physical rehabilitation include knowledge of the norms of modern Ukrainian literary language, fluency in competent and correct language. It has been crystallized the expediency of creating educational computer programs for communicative training of medical academy students, in the process of working with which future bachelors of physical rehabilitation will have possibility to practice dialogic language behavior with a virtual patient, choose communication tactics taking into account a type of patient and his/her socio psychological data, to design ways of realization of tactics taking into account communicative conditions and features of a physical state of the patient.

Key words: students, bachelors of physical rehabilitation, medical academy, medical education, vocational training, communicative competence, simulation technologies.

Актуальність проблеми. Професія фізичного реабілітолога, поряд з професіями педагога, журналіста, юриста, традиційно належить до лінгвоактивних (Бойчук, 2008). Навички мовленнєвої майстерності універсальні та надзвичайно затребувані у різних сферах суспільного життя. Без них неможлива ефективна діяльність політика, бізнесмена, дипломата, телеведучого, аналітика, а також фахівців інших галузей, для яких слово є головним засобом взаємодії з людьми та потужним інструментом впливу на людську свідомість. Це особливо актуально в сучасній культурно-мовленнєвій ситуації, що характеризується різкою зміною багатьох звичних орієнтирів, істотною зміною традиційної шкали цінностей, виникненням безлічі нових способів отримання та трансляції інформації.

У загальному контексті сучасної української дійсності реабілітаційна медицина посідає особливе місце. Її специфіка проявляється в небувалій соціальній затребуваності, у націленості на розвиток та впровадження нових технологій, на підвищення рівня підготовки медичних кадрів та на забезпечення їх професійної мобільності. Реалії сучасного життя диктують необхідність співпраці фізичних реабілітологів із різних країн та спільної роботи фахівців різних галузей знання.

В останні роки активно розвиваються нові галузі медицини: медицина без кордонів, медицина швидкого реагування, медицина катастроф, паліативна медицина, кріомедицина, ІТ-медицина, естетична медицина, телемедицина, медична маркетингологія та багато інших, які вимагають адресної підготовки висококваліфікованих та конкурентоспроможних медичних кадрів. Домінуючий, у вітчизняній освіті, компетентний підхід дозволяє забезпечити своєчасну та вмілу координацію професійних дій, сприяє оволодінню глибокими

фундаментальними та вузькоспеціальними знаннями, підвищенню рівня загальнокультурної та комунікативної підготовки майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації, заснованої на взаємодії комунікативних, етичних та деонтологічних норм поведінки. Адже досконале володіння мовою сприяє ефективній інтеграції фахівця у професійну діяльність та визначає його громадянську активність. Будь-які професійні ризики вміло усуваються за рахунок грамотної мовної практики та комунікативної ініціативи лікаря (Бурка, 2017).

У зв'язку зі зростанням комерціалізації медицини посилюється тенденція до бездоганності та регламентованості комунікативної складової професійного рівня фізичних реабілітологів. Це призвело до осмислення комунікативної компетентності як однієї з базових, а ступінь володіння вербальними та невербальними засобами спілкування, які усвідомлено вибираються медичним фахівцем окресленого профілю, залежно від ситуації спілкування та особливостей пацієнта, – маркером задоволеності якістю медичного обслуговування (Бойчук, 2008).

Аналіз останніх публікацій. Нині в науковій спільноті висвітлені концептуальні засади стан (Бойчук, 2008). Адже назріла необхідність виокремлення методичних принципів оцінювання результатів виробничої практики в системі підготовки фахівців фізичної реабілітації. Поза як в умовах забезпечення конкурентоспроможності майбутнього фахівця з фізичної реабілітації виникає необхідність їх формування професійної компетентності майбутнього фахівця з фізичної реабілітації (Владімірова, 2009). Тому сучасні науковці, зокрема, О. Бурка досліджують питання підготовки майбутніх реабілітологів до використання фізкультурно-оздоровчих техноло-

гій (Бурка, 2009); використання методик стимуляційного навчання; проблему багатогранності процесу практичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації (Городинський, 2015) на основі висвітлення стану проблеми підготовки майбутніх фахівців фізичної реабілітації у педагогічній теорії та практиці (Крупа, 2012; Лянной, 2016). Водночас, І. Маріонда запропонував модель професійної підготовки фахівців з фізичної реабілітації до роботи зі спортсменами (Маріонда, 2013). Тоді як А. Фастівець виокремив педагогічні умови формування діагностичної компетентності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації в процесі вивчення професійноорієнтованих дисциплін (Фастівець, 2015). Водночас, в наукових публікаціях сучасних дослідників висвітлені особливості підготовки майбутніх фахівців реабілітологів з предмету «Фізична реабілітація в акушерстві та гінекології» згідно вимог модульно-рейтингової системи навчання (Чурилов, 2009).

Проте проблема формування комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації в освітньому процесі медичної академії залишилась поза межами наукових розвідок вчених сьогодення.

Тому **мета статті** полягає в обґрунтуванні специфіки комунікативної підготовки майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації в освітньому процесі медичної академії задля формування їх комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Високі вимоги до якості медичної допомоги, складність роботи з пацієнтами, які потребують фізичної реабілітації (Бойчук, 2008; Бурка, 2009), особливості професійного медичного дискурсу показують необхідність цілеспрямованої роботи з формування професійних комунікативних навичок майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації. З іншого боку, спеціальні дослідження демонструють, що стаж роботи впливає рівень комунікативної компетентності (Крупа, 2012; Лянной, 2016). Це, у свою чергу, призводить до думки про необхідність розробки спеціальних дидактичних одиниць та їх інтеграції в структуру низки курсів професійної підготовки майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації, зокрема «Долікарська медична допомога», «Клінічний реабілітаційний менеджмент при дисфункціях внутрішніх органів» спрямованих на формування комунікативної компетентності студентів медичної академії.

У реаліях сучасної охорони здоров'я очевидна значущість комунікативних здібностей бакалавра фізичної реабілітації та залежність результату лікування від рівня їх комунікативної компетентності.

Огляд публікацій останнього десятиліття дозволив розділити досить багато робіт на дві групи. Частина робіт присвячена демонстрації актуальності та обґрунтування (у більш-менш аргументованій формі, часом із залученням результатів опитувань та інших статистичних даних) необхідності спеціальної підготовки фахівців з фізичної реабілітації до професійної взаємодії з пацієнтом, демонстрації значущості комунікативних навичок у ході всього періоду спілкування – діагностика, лікування, курація, рекомендації та призначення). Інша – перерахуванню поведінкових індикаторів комунікативної компетентності бакалаврів фізичної реабілітації лікаря.

Робочі програми з дисциплін «Долікарська медична допомога», «Клінічний реабілітаційний менеджмент при дисфункціях внутрішніх органів» передбачають розвиток комунікативних компетентностей студентів медичної академії, звертаючись до медичного дискурсу.

Медичний дискурс є суто спеціалізованим різновидом спілкування між людьми, які можуть не знати один одного, але повинні спілкуватися у суворій відповідності до законів та загальноприйнятих норм цього інституційного дискурсу. Його ядром є цілеспрямоване спілкування головних учасників комунікації – лікаря (тут – фізичного реабілітолога) та пацієнта. Крім того, учасниками медичного дискурсу можуть виступати інші представники цієї професійної спільноти (медичні сестри, лаборанти, санітари), а також люди різних вікових категорій, соціального та професійного статусу, національної та релігійної приналежності, які звертаються до медичних працівників для вирішення проблем, пов'язаних зі станом власного здоров'я чи здоров'я інших людей (родичів, колег, знайомих).

Разом з тим, як зауважує А. Фастівець (Фастівець, 2015), медичний дискурс відрізняє низку специфічних ознак: особлива мета спілкування – надання медичної допомоги; обставини спілкування – ситуації лікарського обслуговування пацієнтів; наявність специфічних інституціональних символів – медична форма одягу, типові для медичних установ обладнані приміщення (операційна, лабораторія, кабінет лікаря, палата та ін.), інструменти, медична документація, спеціальні бланки.

Окрім того, медичний дискурс займає особливе місце серед відомих інституційних дискурсів. Фізичні реабілітологи відносяться до особливої категорії професій. Отримуючи диплом, вони зобов'язуються протягом усієї професійної діяльності чесно виконувати свій лікарський обов'язок, спрямовувати свої знання та вміння на поперед-

ження та лікування різних захворювань, зберігати лікарську таємницю, шанобливо та доброзичливо ставитися до колег та пацієнтів. Фахівець у галузі лікувальної справи постійно вдосконалює свою професійну та мовленнєву майстерність.

До основних особливостей медичного дискурсу також відносяться: високий ступінь сугестивності, тому що фахівець з фізичної реабілітації повинен вселяти пацієнту довіру та формувати у нього установки, що сприяють успішній реабілітації. Необхідно враховувати і особливу роль мовного впливу фізичного реабілітолога на пацієнта, що виражається у формі різних порад, рекомендацій, заборон, наказів, розпоряджень.

Таким чином, під медичним дискурсом слід розуміти особливий тип історично сформованого та добре розвинутого інституційного дискурсу, при якому за певними правилами відбувається безпосередня та опосередкована комунікація в рамках інституту охорони здоров'я.

Комунікативні навички бакалаврів фізичної реабілітації передбачають знання норм сучасної української літературної мови, вільне володіння грамотною та правильною мовою. Крім того, професійне медичне спілкування має бути цілеспрямованим, доречним, коректним. Враховуючи специфіку професії, майбутні бакалаври фізичної реабілітації повинні володіти делікатною мовою, маючи в арсеналі великий словник евфемізмів, які допомагають усувати професійні ризики та конфлікти будь-якої складності.

У зв'язку з цим видається педагогічно виправданим поряд з традиційними методами навчання, використання комп'ютерних і симуляційних технологій навчання в освітньому процесі медичної академії задля індивідуалізації підготовки майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації (Фастівець, 2015; Чурилов, 2009). Зокрема ведемо мову про доцільність створення навчальних комп'ютерних програм, в процесі роботи з якими студенти матимуть змогу відпрацьовувати діалогічність мовної поведінки з віртуальним пацієнтом, вибирати тактики спілкування залежно від типу пацієнта та його соціопсихологічних даних, проектувати способи реалізації тактик з урахуванням комунікативних умов та особливостей фізичного стану пацієнта.

Очевидно, що для формування комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації в освітньому процесі медичної академії необхідно застосовувати сучасні педагогічні технології. Вважаємо, що в рамках викладання курсів «Долікарська медична допомога», «Клініч-

ний реабілітаційний менеджмент при дисфункціях внутрішніх органів» кристалізується чітка необхідність систематичного та планомірного здійснення низки дослідницьких напрямків:

1) оновлення системи мовного матеріалу, що підлягає засвоєнню, та методики його подачі; створення корпусу ситуаційних завдань;

2) опис різних моделей комунікації та створення рекомендацій щодо їх використання;

3) виділення тактик мовної поведінки бакалаврів фізичної реабілітації;

4) визначення можливостей їх реалізації з урахуванням специфіки спілкування у різних ситуаціях медичного дискурсу.

Опанування всім арсеналом мовленнєво-поведінкових стратегій можливе, на наш погляд, за умов спеціальної підготовки майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації з урахуванням конкретних клінічних дисциплін, індивідуалізації освітнього процесу та наявності широкого корпусу комунікативних ситуацій конституційного медичного дискурсу.

Висновки. Необхідною умовою успішної професійної діяльності майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації є їх вміння взаємодіяти з пацієнтами та їхніми родичами, з колегами та керівництвом. Тому нині актуалізується необхідність спеціальної підготовки медичних працівників з питань комунікацій, яка дозволила б на основі базових знань психології про міжособистісне спілкування запропонувати конкретні технології проведення консультації, навчити запобігати конфліктам та створювати умови для максимальної ефективності в умовах дефіциту часу.

Сьогодні базові уявлення про взаємини між людьми, про етику та деонтологію в медицині студенти медичної академії отримують на гуманітарних кафедрах, що формує основи комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації. Проте реалізація компетентнісного підхід в освіті має на увазі не лише доведення до здобувачів певного обсягу теоретичних знань, але й формування вмінь і навичок, застосованих і затребуваних у практичній діяльності, а також здатність самостійно розвивати ці навички надалі. У зв'язку з цим простежується доцільність залучення клінічних кафедр для закріплення на практичних заняттях знань щодо комунікації в систему професійних взаємин, зокрема у процесі вивчення курсів «Долікарська медична допомога», «Клінічний реабілітаційний менеджмент при дисфункціях внутрішніх органів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук Т. В., Голубева М. Г., Левандовський О. С. Концептуальні засади становлення і розвитку спеціальності «Фізична реабілітація» в Україні. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2008. Т. 3. С. 11–16.
2. Бойчук Т., Голубева М., Левандовський О. Методичні принципи оцінювання результатів виробничої практики в системі підготовки фахівців фізичної реабілітації. *Молода спортивна наука України*. 2008. Т.4. С. 18–22.
3. Бурка О. М. Підготовка майбутніх реабілітологів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій як педагогічна проблема. *Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 23-24 лютого 2017 р. К. : Міленіум, 2017. С. 143–144.
4. Використання методик стимуляційного навчання у підвищенні професійної компетенції лікарів та парамедиків на кафедрах ДЗ «ЗМАПО МОЗ України» / О.С. Никоненко, С.Д. Шаповал, С.М. Дмитрієва, Т.О. Грицун. *Медична освіта*. 2016. № 2. С. 120–123.
5. Владімірова О. В. Професійна компетентність майбутнього фахівця з фізичної реабілітації як умова його конкурентоспроможності. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання спорту*. 2009. № 5. С. 43–46.
6. Городинський С. І. Багатогранність процесу практичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації. *Молодий вчений*. 2015. № 1(2). С. 196–199.
7. Крупа В. В. Аналіз стану проблеми підготовки майбутніх фахівців фізичної реабілітації у педагогічній теорії та практиці. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 82–86.
8. Лянной Ю. О. Аналіз стану готовності майбутніх магістрів з фізичної реабілітації до професійної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2016. №16. С. 81–84.
9. Маріонда І. І. Модель професійної підготовки фахівців з фізичної реабілітації до роботи зі спортсменами. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 2. С. 133–137.
10. Фастівець А. В. Формування діагностичної компетентності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації в процесі вивчення професійноорієнтованих дисциплін : дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Полтава, 2015. 283 с.
11. Чурилов А. В., Мітюков В. О., Князева Н. В., Писаренко П. М., Кириллов О. М., Ярош А. М., Юрьєва С. Ю. Особливості підготовки майбутніх фахівців реабілітологів з предмету «Фізична реабілітація в акушерстві та гінекології» згідно вимог модульно-рейтингової системи навчання. *Педагогіка, психологія і медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. №10. 272–276.

REFERENCES

1. Boichuk T. V., Holubieva M. H., Levandovskyi O. S. (2008) Kontseptualni zasady stanovlennia i rozvytku spetsialnosti «Fizychna reabilitatsiia» v Ukraini [Conceptual principles of formation and development of the specialty "Physical Rehabilitation" in Ukraine]. *Fizychnе vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi* [Physical education, sports and health culture in modern society]. T. 3. S. 11–16. [in Ukrainian]
2. Boichuk T., Holubieva M., Levandovskyi O. (2008) Metodychni pryntsyipy otsiniuvannia rezultativ vyrobnychoi praktyky v systemi pidhotovky fakhivtsiv fizychnoi reabilitatsii [Methodical principles of evaluating the results of industrial practice in the system of training of physical rehabilitation specialists]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy* [Young sports science of Ukraine]. T. 4. S. 18–22. [in Ukrainian]
3. Burka O. M. (2017) Pidhotovka maibutnikh reabilitolohiv do vykorystannia fizkulturno-ozdorovchykh tekhnolohii yak pedahohichna problema [Preparation of future rehabilitologists for the use of physical culture and health technologies as a pedagogical problem]. *Rozvytok suchasnoi osvity: teoriia, praktyka, innovatsii* [Development of modern education: theory, practice, innovation]: zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 23-24 liutoho 2017 r. K. : Milenium, S. 143–144. [in Ukrainian]
4. Vykorystannia metodyk stymuliatsiinoho navchannia u pidvyshchenni profesiinoi kompetentsii likariv ta paramedykiv na kafedrah DZ «ZMAPO MOZ Ukrainy» (2016) [The use of methods of stimulation training in improving the professional competence of doctors and paramedics at the departments of the State Institution "ZMAPO Ministry of Health of Ukraine"] / O.S. Nykonenko, S.D. Shapoval, S.M. Dmytriieva, T.O. Hrytsun. *Medychna osvita*. № 2. S. 120–123. [in Ukrainian]
5. Vladimirova O. V. (2009) Profesiina kompetentnist maibutnoho fakhivtsia z fizychnoi reabilitatsii yak umova yoho konkurentospromozhnosti [Professional competence of the future specialist in physical rehabilitation as a condition of his competitiveness]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia sportu* [Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education in sports]. № 5. S. 43–46. [in Ukrainian]
6. Horodynskyi S. I. (2015) Bahatohrannist protsesu praktychnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi reabilitatsii [Versatility of the process of practical training of future specialists in physical rehabilitation]. *Molodyi vchenyi* [Young scientist]. № 1(2). S. 196–199. [in Ukrainian]
7. Krupa V. V. (2012) Analiz stanu problemy pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi reabilitatsii upedahohichnii teorii ta praktytsi [Analysis of the problem of training future specialists in physical rehabilitation in pedagogical theory and practice]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina»* [Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"]. № 6. S. 82–86. [in Ukrainian]

8. Lianno Yu. O. (2016) Analiz stanu hotovnosti maibutnikh mahistriv z fizychnoi reabilitatsii do profesiinoi diialnosti [Analysis of the state of readiness of future masters in physical rehabilitation for professional activities]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova [Scientific journal of NPU named after M.P. Drahomanova]. № 16. S. 81–84. [in Ukrainian]

9. Marionda I. I. (2013) Model profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv z fizychnoi reabilitatsii do roboty zi sportsmenamy [Model of professional training of specialists in physical rehabilitation to work with athletes]. Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina» [Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"]. № 2. S. 133–137. [in Ukrainian]

10. Fastivets A. V. (2015) Formuvannia diahnostychnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi reabilitatsii v protsesi vyvchennia profesiinoorientovanykh dystsyplin [Formation of diagnostic competence of future specialists in physical rehabilitation in the process of studying professionally oriented disciplines]: dys... kand. ped. nauk: 13.00.04. Poltava, 283 s. [in Ukrainian]

12. Churylov A. V., Mitiukov V. O., Kniazeva N. V., Pysarenko P. M., Kyryllov O. M., Yarosh A. M., Yurieva S. Yu. (2009) Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv reabilitolohiv z predmetu «Fizychna reabilitatsiia v akusherstvi ta hinekolohii» zghidno vymoh modulno-reitynhovoï systemy navchannia [Features of training of future specialists in rehabilitation on the subject "Physical rehabilitation in obstetrics and gynecology" according to the requirements of the modular rating system of education]. Pedahohyka, psykhohohyia y medyko-byolohycheskye problemy fizycheskoho vospytanyia y sporta [Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports]. № 10. 272–276. [in Ukrainian]